

Крижановська З. Ю.,
СНУ ім. Лесі Українки, доцент
кафедри загальної та соціальної
психології, канд. психол. наук

ЗНАЧЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДОПОМОГИ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРАЦІ

В роботі здійснено огляд наукових досліджень щодо проблеми надання допомоги та мотивації допомоги. Автором підкреслюється значущість сформованої мотивації допомоги у педагогічних пацієнтів.

Ключові слова: допомога, мотивація допомоги, зовнішня та внутрішня мотивація, каузальна атрибуція.

Постановка наукової проблеми та її значення. Здатність надавати допомогу іншій людині має стати визначальним принципом демократичного, толерантного, гуманістично-орієнтованого суспільства. Зрозумілим є зосередженість багатьох наук на вивченні цього складного феномена. Відтак, фахівці соціальної психології більшою мірою зосереджені на вивченні ситуативних причин надання допомоги, соціальних механізмів її здійснення, ситуаційних детермінант просоціальної поведінки та ефектів, що її супроводжують. Вікова психологія концентрується на вікових аспектах допомагаючої поведінки. Загальна психологія, психологія особистості переносить акцент у вивченні допомоги на особистісні характеристики, внутрішні процеси, особливості спонукання людини до надання допомоги та ін.

Окреслена палітра вивчення феномена допомоги, необхідність прицільного вивчення мотиваційних аспектів цього явища визначили мету цієї роботи – узагальнення існуючих проблем та складнощів, з якими доводиться зустрічатися досліднику проблематики мотивації допомоги.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Зупинимось на понятті допомога, яке неоднозначно трактується різними авторами. М. М. Наконечна розуміє допомогу досить широко – як взаємодію з іншим, що здійснюється з метою полегшити його страждання; сприяти його розвитку, розкриттю потенціалу його здібностей. С. С. Занюк [3] взагалі використовує як синоніми

терміни “просоціальна поведінка”, “допомога”, “альтруїзм”, визначаючи їх як будь-які дії, спрямовані на благополуччя інших людей. У соціальній психології [2] допомога трактується як просоціальна поведінка, тобто будь-яка дія, здійснена з метою принести користь іншій істоті (на відміну від альтруїзму, що передбачає акцент на не отриманні вигоди для себе при наданні допомоги). Приблизно таких же поглядів дотримується і Х. Хекхаузен [9].

О.М. Подд'яков [6] розглядає підтримку, допомогу в педагогічному процесі і визначає, що допомога учню може проходити у двох напрямках: сприяння і протидії, причому протидія може виступати засобом допомоги, а прояв допомоги може мати на меті стримування розвитку, протидію в особистісному зростанні. У контексті розгляду фасилітації як прояву допомоги людині, що призводить до її особистісного зростання, доцільно навести результати дисертаційного дослідження Н. В. Носової, якою виділено основні складові готовності педагогів до здійснення фасилітативної діяльності: емпатія, орієнтація на співробітництво, конгруентність та особистісні детермінанти, що впливають на їх розвиток: емотивність, демонстративність та ін. [5].

Готовність до допомоги визначалась і Х. Хекхаузенем як комплексне утворення, що передбачає наявність психологічних ресурсів: когнітивних (аналіз ситуації іншої людини, усвідомлення себе суб'єктом допомоги, прийняття рішення), поведінкових (здібності та можливості) та мотиваційних [9].

Представлений, далеко не повний, перелік розуміння феномена допомоги, готовності до допомоги тощо відкриває ще одну проблему дослідження мотивації допомоги – необхідне встановлення дослідником розуміння сутності феномена допомоги.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування результатів дослідження. Вивчати мотивацію допомоги можна виходячи з різних теоретико-методологічних позицій. Наприклад, біхевіористичні течії розглядають допомогу, альтруїстичну дію як поведінку, Зумовлену позитивним чи негативним підкріпленням (зникнення неприємного відчуття,

що виникло від страждань іншої людини або ж поява приємного почуття від звільнення людини від страждань). Інші дослідники вважають, що альтруїстичний вчинок сам по собі має самостійне підкріплювальне значення [7].

А. Маслоу пропонує теорію, яка наводить на роздуми. Він вважає, що в ході дитячого розвитку потрібно задоволення мотивів дефіциту, завдяки чому дитина зможе з віком вільно формувати менш егоцентричні мотиви (мотиви зростання). Таким чином, виховання дитини потребує задоволення базових потреб (в харчуванні, догляді, любові, безпеці та ін.) в дитинстві для того, щоб підрісши дитина могла прагнути до більш загальних цілей [8]. Тому можна припустити, що на рівні розвитку мотивів дефіциту допомога буде надаватись виходячи з задоволення (чи незадоволення) базових потреб людини, а допомога більш “високого” порядку можлива при функціонуванні мотивів зростання.

Досить детальну концепцію мотивації допомоги розробив С. Шварц (на основі теоретико-нормативної концепції його ж авторства). Вона являє собою модель прийняття морального рішення, що включає усвідомлення наслідків власних дій, покладання відповідальності на себе, наявність моральних (просоціальних) норм, самооцінку потенційного суб’єкта допомоги [3].

У межах еволюційної, фізіологічної та онтогенетичної теорії емпатії Hoffmann розглядає емпатійне співчуття як мотивуючу силу допомоги. На його думку, передумовами надання допомоги є розвиток усталеності особистості, прийняття ролей та особистісна ідентичність [9, с. 470-471].

Нами також були здійснені спроби розгляду мотиваційного аспекту фасилітативності (як один з проявів допомоги) через призму теорії самодетермінації (Ryan, Deci) [4]. У відповідності з даною теорією, вплив різних подій на мотиваційні процеси детермінується не об’єктивними характеристиками цих подій, а їх об’єктивним значенням для людини. Виділяється внутрішня і зовнішня мотивація, їх розрізнення проводиться по критерію нагороди за активність, що здійснюється (мотивація зовнішня –

нагорода поступає ззовні, мотивація внутрішня – нагородою є активність сама по собі, тобто внутрішня мотивація передбачає участь в допомагальній діяльності без зовнішніх вимог).

На потужність особистісної каузальності (особистісної причинності) як мотиваційного чинника вказував Роберт де Чармс, який визначає особистісну причинність як “ініціацію індивідом поведінки з наміром викликати зміни у своєму середовищі”[3].

Окрім перерахованих вище, потрібно зупинитись на проблемі формування допомагаючих якостей людини, створення внутрішньої мотивації допомоги, що надзвичайно важливо для педагогічної праці. Важливе положення, яким доречно керуватись, вирішуючи цю проблему, сформулював А.Адлер: людина не здатна думати, відчувати, бажати, діяти, не маючи перед собою мети, адже живому організму недостатньо тільки причинності [1, с. 9].

Звичайно ж ефективне вирішення означеної проблеми можливе після розв’язку всіх проблем, тобто всебічного теоретичного розгляду феномена мотивації допомоги, вибору напрямку розробки, способу експериментального дослідження тощо.

Підводячи підсумок даної роботи, слід відмітити неможливість виділення однієї з перерахованих проблем як найбільш значущої, оскільки дослідження мотивації допомоги є глобальною проблемою, незводимою лише до однієї з своїх граней (перерахованих проблем). Особливо важливим, на нашу думку, є вивчення смислової мотивації допомоги, тобто той, кому є для чого допомагати знайде спосіб як цю допомогу втілити в реальність. Тому виняткового значення цей процес набуває в ситуації педагогічної праці, коли щоденної допомоги потребує особистість. Яка розвивається.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Адлер А.* Практика и теория индивидуальной психологии: Лекции по введению в психотерапию для врачей, психологов и учителей / А. Адлер. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002. – 214с.

2. *Аронсон Э., Пратканис Э.Р.* Эпоха пропаганды: механизмы убеждения, повседневное использование и злоупотребление / Э.Аронсон, Э.Р. Пратканис. - СПб.: Прайм – ЕВРОЗНАК, 2003. – 384с.
3. *Занюк С.С.* Психологія мотивації: навч. посіб. / С.С. Занюк. – К.: Либідь, 2002. – 304с.
4. *Казанжи М.И.* Мотивационный аспект фасилитивности / М. И. Казанжи // Якість освіти: теорії, принципи, досягнення.: Матеріали міжнар. наукової конференція. - Кишинів, 30-31 жовтня 2008р. - С.299-302.
5. *Носова Н.В.* Особистісні детермінанти гуманізації взаємин у педагогічному процесі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / Н.В. Носова. – К., 2007. - 18с.
6. *Поддьяков А.Н.* Противодействие обучению и развитию как психолого-педагогическая проблема / А.Н. Поддьяков // Вопросы психологии, 1999. – №1. – С.13-20.
7. *Субботский Е.В.* Исследования проблем взаимопомощи и альтруизма в зарубежной психологии / Е.В. Субботский // Вопросы психологии. – 1977. – №1. – С.164-174.
8. *Фрейдджер Р., Фейдимен Д.* Личность. Теории, упражнения, эксперименты / Р. Фрейдджер, Д. Фейдимен [пер. с англ.]. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. – 704 с.
9. *Хекхаузен Х.* Мотивация и деятельность / Х. Хекхаузен. - СПб.: Питер; М.: Смысл, 2003. – 860с.